

Factsheet

Jongeren en Polarisation

Deze factsheet beschrijft de belangrijkste inzichten van het onderzoek *Jongeren en polarisation: verkenning naar polarisation waarbij jongeren zijn betrokken en gehanteerde werkwijzen om hier mee om te gaan*. In deze rapportage kunt u uitgebreidere informatie vinden.

Wat is polarisation?

Polarisation is de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die kan resulteren in spanningen tussen deze groepen en toename van segregatie. Polarisation is niet altijd problematisch: het kan tegenstellingen inzichtelijk maken en zo maatschappelijke veranderingen en emancipatie van groepen bevorderen. Maar er zitten ook risico's aan vast. Binding aan één bepaalde groep en zich afzetten tegen andere groepen wordt contraproductief wanneer de afstand tussen groepen te groot wordt. Er lijkt dan nog weinig gemeenschappelijks te zijn, waardoor het moeilijker wordt om met elkaar in gesprek te gaan. Dit kan het samenleven schade toebrengen. Mensen voelen zich minder thuis in de samenleving, en er kan een gevoel van onbehagen ontstaan. Sommige personen of groepen polariseren bewust om de voedingsbodem voor extremisme en geweld te vergroten.

Polarisation in Nederland

Tegenstellingen in Nederland nemen toe en veranderen van karakter. Voorheen waren er scherpe scheidslijnen tussen religieuze groepen en sociaaleconomische klassen. De nieuwe tegenstellingen liggen vooral op het sociaal-culturele vlak. Tegenstellingen nemen toe tussen hoog- en laagopgeleiden, tussen Randstad en regio's en tussen immigranten en gevestigden. Bestaande verschillen in de Nederlandse samenleving zijn

scherper en hardnekkiger geworden, maar het aantal grote spanningen en conflicten is vooralsnog beperkt gebleven. De scherpe toon in het publieke en politieke debat en op sociale media doet anders vermoeden, maar de 'stille meerderheid' is in Nederland nog altijd sterk, en weerbaar tegen polarisatie. Maar dit midden staat wel onder druk.

Daar waar verschillende groepen elkaar tegenkomen (zoals de wijk, school of werk) speelt persoonlijke ervaring een belangrijke rol. Als ontmoetingen tussen personen uit verschillende groepen op plezierige en constructieve wijze verlopen, dan draagt dit bij aan meer positieve oordelen over en weer en het verminderen van vooroordelen ('contact-theorie'). Maar als ontmoetingen minder plezierig verlopen dan kan polarisatie ontstaan. Polarisation kent drie componenten: kennis (hoe denken groepen over elkaar, vooroordelen, stereotypen), emotie (ervaren van vervreemding, ongemak, onzekerheid, irritaties, angst), en gedrag (ontwijken, negatief gedrag, incidenten). Ongemakkelijk contact, misverstanden en gevoelens van vervreemding tussen groepen kunnen leiden tot onbehagen, irritaties en negatieve wederzijdse beeldvorming, versterking van wij/zij gevoel en toename discriminatie. Het 'schuurt'. Polarisation kan zich uiteindelijk uiten in gedrag, incidenten en confrontaties. Hoe zulke polarisatieprocessen verlopen (en hoe je het herkent en wat je er aan kunt doen) wordt beschreven in de *KIS-handreiking 'Van polarisatie naar verbinding'*

Verband tussen polarisatie en radicalisering

Polarisation kan bijdragen aan de voedingsbodem voor radicalisering. Wanneer verschillen tussen groepen uitgroeien tot tegenstellingen kan er een dynamiek ontstaan waarin groepen zich steeds sterker tegen elkaar afzetten. Standpunten kunnen dan verharderen tot radicale opvattingen. Maar polarisation leidt niet altijd tot radicalisering. Wel tast polarisation de sociale samenhang aan en kan sociale uitsluiting bevorderen. Jongeren zijn daar gevoelig voor en kunnen zich gaan afzetten tegen de samenleving. De stap naar radicalisering wordt dan kleiner, ook al zullen jongeren die zich afzetten tegen de samenleving in de meeste gevallen niet radicaliseren.

Preventie van radicalisering kan niet zonder het tegengaan van polarisation. Omdat polarisation zo'n veel omvattend verschijnsel is, kan dat alleen door een breed scala aan maatregelen en interventies in te zetten.

Van welke polarisation of spanningen is sprake in het jeugddomein?

Door experts en praktijkdeskundigen én in de literatuur wordt een groot aantal praktijkvoorbeelden gegeven van (oplopende) spanningen waarbij jongeren zijn betrokken. In het rapport *Jongeren en polarisation* worden deze praktijkvoorbeelden nader toegelicht. Hier worden ze kort benoemd.

In het algemeen kunnen we het volgende stellen:

- Bij jongeren kan 'polarisation' of 'spanningen' worden geassocieerd met 'onvrede en boosheid' over de samenleving, zich buitengesloten voelen, geen vertrouwen hebben in instituties/professionals/samenleving', zich terugtrekken in de eigen groep.
- Spanningen bij jongeren naar instituties/professionals/samenleving komen vaker voor dan tussen groepen jongeren onderling.
- Spanningen onder jongeren blijven veelal onderhuids, het 'broeit', en dit kan zichtbaar/merkbaar worden bij bepaalde gebeurtenissen of 'triggers'. Zoals berichten in de media of incidenten of tegenslagen in het persoonlijk leven van jongeren.
- Oplopende spanningen naar aanleiding van incidenten en mediaberichtgeving zijn meestal kortdurend en verdwijnen veelal na verloop van tijd vanzelf weer.

Spanningen bij verschillende groepen jongeren naar instituties, professionals of samenleving

- Dit type spanningen of onvrede tegenover instituties, zoals politie, autoriteit en het systeem in het algemeen, komt bij jongeren vrij veel voor. Jongeren zoeken hun plek in de samenleving en kunnen die ook de schuld geven van hun problemen. Jongeren verklaren dat dit (mede) komt door discriminatie of uit onbegrip voor de islamitische cultuur en religie.
- Boosheid bij islamitische jongeren ontstaat ook omdat ze aangesproken worden op incidenten en aanslagen die uit naam van hun geloof worden gepleegd. Ze zijn daar zelf ook door geschokt. Het dringt volgens hen in de Nederlandse media onvoldoende door dat ook moslims slachtoffer zijn van aanslagen, en dat zij daardoor ook angstig zijn.
- Een specifieke groep betreft islamitische meiden die botsen met de conservatieve cultuur in hun gemeenschap en zich daartegen afzetten.
- Op scholen kunnen spanningen ontstaan, voornamelijk tussen leerlingen met een migratieachtergrond en leraren zonder een migratieachtergrond. Deze leraren snappen soms het gedrag van deze jongeren niet. Dit komt door culturele en religieuze verschillen, andere opvattingen, onwetendheid over elkaar en onbegrip over waar bepaalde ideeën vandaan komen. Leerkrachten zijn handelingsverlegen. Scholen weten dat dit een probleem is; Het is dan ook een lastig thema: ondanks de behoefte bij docenten om erover te praten, gebeurt dit in de praktijk weinig.
- Een andere groep waarbij relatief vaak polariserend gedrag een rol speelt, betreft laagopgeleide jongeren zonder migratieachtergrond uit niet-stedelijke gebieden. Zij hebben het gevoel minder kansen te krijgen. Hun beeld over andere bevolkingsgroepen wordt in sterke mate bepaald (sterker dan in de steden waar groepen elkaar meer 'ontmoeten') door berichtgeving op sociale en reguliere media, uitspraken door politici en opiniemakers en de opvattingen van vrienden. Bij deze jongeren gaat een negatieve houding tegenover migratie en andere groepen vaak samen met afkeer van 'de elite' en de Randstad. Het valt op dat deze twee groepen (jongeren met én zonder migratieachtergrond) zich allebei slachtoffer voelen van de maatschappij.

- In de jeugdhulpverlening kunnen spanningen ontstaan tussen (autochtone) hulpverleners enerzijds en jongeren (en hun familieleden) met een migratieachtergrond anderzijds. Deze spanning wortelt in een traditie van hulpverlening die in Nederland op het individu is gericht, en de collectivistische en traditionele waarden van de familie van jongeren met een migratieachtergrond.

Spanningen tussen groepen jongeren onderling

- Spanningen tussen groepen jongeren onderling komen volgens experts en praktijkdeskundigen minder vaak voor dan spanningen tussen jongeren en instituties of samenleving. De indruk bestaat bovendien dat spanningen tussen jongeren onderling *niet* toenemen. Dit type spanningen kan plaatsvinden op school, in de wijk, op internet en sociale media, bij het uitgaan en bij het sporten.
- Wel is frequent sprake van wederzijdse negatieve beeldvorming tussen groepen jongeren en het zich terugtrekken in de eigen groep en segregatie, zoals op scholen en online. Bij het ontwikkelen van een eigen identiteit zijn jongeren sterk gericht op hun sociale omgeving; zij zoeken groepen om zich mee te identificeren.
 - In de basisschoollleeftijd spelen kinderen met verschillende etnische en religieuze achtergronden met elkaar, ongeacht kleur. Op middelbare scholen en in het hoger onderwijs zijn jongeren zich steeds meer bewust van verschillen. Tussen groepen leerlingen met verschillende achtergronden is niet zozeer sprake van onderlinge ‘spanningen’, maar wel van segregatie en groepsvorming. Leerlingen gaan om met anderen met dezelfde achtergronden, en mengen niet of nauwelijks met andere groepen. Er wordt tussen leerlingen niet geïntegreerd. Docenten zien dat niet als een goede ontwikkeling, maar weten niet wat ze ermee moeten, ze worstelen met diversiteit. Scholieren en studenten vinden het lastig om te praten over verschillen. Scholen lopen er ook niet mee te koop als er spanningen zijn. Op scholen worden tegenstellingen en spanningen volgens experts en praktijkdeskundigen onvoldoende besproken.
 - Spanningen online (internet en sociale media) bestaan wel, maar dit betreft met name “verticale spanningen”, zoals negatieve uitspraken over Nederlandse opiniemakers, politici, of negatieve uitspraken over andere groepen. Het blijft bij discussies binnen groepen welke in feite “informatie bubbels” zijn waarin iedereen elkaars gelijk bevestigt. Er is weinig “horizontale polarisatie”, want groepen jongeren hebben veelal hun eigen discussiefora waarop geen jongeren uit andere groepen zitten. Hoewel discussies binnen fora heftig en gepolariseerd kunnen zijn, worden deze dus eerder binnen groepen dan tussen groepen gevoerd. Het is met name over elkaar praten zonder elkaar. Maar dit telkens bevestigen van het eigen gelijk voedt wel de polarisatie in de brede samenleving, jongeren die telkens negatieve uitspraken lezen over andere groepen zullen ook steeds negatiever gaan denken over die groepen.
 - Als er al sprake is van spanningen of incidenten tussen jongeren

ruzies tussen jongeren met min of meer banale aanleidingen (zoals ruzie om een meisje, ruzie om geld, andere conflicten). Maar als het escaleert of er wordt gescholden, dan worden er wel vaak etnische stereotypen bijgehaald. Ook wordt gewezen op spanningen als gevolg van het gedrag van jeugdgroepen in wijken. Dit probleem bestaat al heel lang, en er zijn succesvolle aanpakken op ontwikkeld. Het probleem is ook niet per se etnisch of cultureel, er zijn ook gemengde jongerengroepen, en bovendien hebben *alle* bevolkingsgroepen in wijken last van dit gedrag.

Spanningen tussen professionals onderling

- Ook kan sprake zijn van spanningen tussen professionals onderling. Het gaat dan vooral over dilemma’s, zoals ‘wanneer grijp je in en wanneer niet’, ‘wanneer is gedrag ongepast’ et cetera. Ook verschillen tussen professionals voor wat betreft de eigen opvattingen en normen (zoals bijvoorbeeld leerkrachten die van mening verschillen over het al dan niet behoud van Zwarte Piet) kan leiden tot onderlinge spanningen.

Vaststellen van polarisatie

- Polarisatie is een proces. Hoe dat in zijn werk kan gaan, is beschreven in een veel gebruikt *denkkader polarisatie* dat aangrijpingspunten voor preventie en aanpak biedt (Brandsma, 2016). Om in te schatten hoe sterk een proces van polarisatie is gevorderd, kun je waarnemingen en ervaringen van verschillende betrokkenen benutten om te bepalen óf er sprake is van polarisatie én of er reden is tot bezorgdheid. Het is ook zinvol om vast te stellen op welk niveau polarisatie zich voordoet (van breed naar specifiek): de samenleving als geheel, op specifieke locaties (steden, wijken, scholen), bij of tussen bepaalde groepen of op niveaus daartussenin. Signalen van polarisatie kun je kortom beschrijven op basis van zowel de mate van polarisatie als het niveau waarop deze zich afspeelt. Dat kan helpen bij het ontwikkelen van preventie en aanpak. In bijlage 1 is daarvoor een *classificatieschema* opgenomen. Daarnaast heeft het Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS) in 2019 een *polarisatie analyse-instrument* ontwikkeld voor wijkprofessionals en buurtcoördinatoren. Daarmee kun je op buurtniveau onderzoeken of er sprake is van polarisatie. Dit instrument biedt ook handvatten om daar wat aan te doen.

Versterken van het midden

- Polarisatie neemt toe als ‘brandstof’ wordt geleverd. Zoals wanneer identiteiten worden benadrukt, voorzien van beoordelingen. Door sociale media zijn de mogelijkheden om polarisatie aan te wakkeren enorm gegroeid. Preventie en aanpak van polarisatie moeten zich niet richten op de personen of groepen die tegenover elkaar staan (want daarmee ‘voedt’ je juist de polarisatie), maar juist op degenen daartussenin. Door je te richten op ‘het stille midden’ kun je de veerkracht in de samenleving tegen polarisatie versterken.

Aanbevelingen voor werkwijzen bij 'oplopende spanningen/incidenten'

- Volgens wetenschappelijke studies begint preventie en aanpak van polarisatie bij het zoeken van verbinding. Het gaat erom jongeren te betrekken bij de samenleving en hun weerbaarheid tegen polariserende invloeden te vergroten. Dat kan door goed te kijken naar de punten waarop zij kwetsbaar zijn voor polariserende invloeden. In het algemeen zijn dat: gevoelens van achterstelling en uitsluiting, discriminatie en er niet bij horen. Interventies moeten zich daarop richten door die jongeren te ondersteunen. Bijvoorbeeld bij het vinden van stage en werk en door hen de vaardigheden bij te brengen waarmee zij verder kunnen komen, zoals het leren om conflicten op een vreedzame manier op te lossen. Belangrijk is om daarbij steeds verbinding te zoeken met hun leefomgeving, zowel thuis als op school en op straat. Preventie en aanpak zijn vooral dan effectief wanneer ze gebruik maken van de actieve betrokkenheid van de doelgroep. Dat geldt voor de professionals die met en voor jongeren werken, maar misschien nog sterker voor die jongeren zelf. Door hen mee te nemen en een actieve rol te geven in een project of ander initiatief help je ze al weerbaarder te worden.
- Experts en praktijkdeskundigen geven aan dat spanningen onder jongeren bijna nooit echt uit de hand lopen, omdat er in Nederland veel preventief wordt gehandeld door professionals. Er is sprake van een kleurrijk palet aan werkwijzen, met als rode draad een preventieve insteek. Professionals zitten dicht op de jongeren, onderhouden contacten met jongeren en met elkaar. Zoals door vertrouwen opbouwen met jongeren (met name in het jongerenwerk), betrekken van gemeenschappen, ouders, jongeren zelf en wijkprofessionals als zich gebeurtenissen dreigen voor te doen of hebben plaatsgevonden.

Samengevat worden in het jeugd domein de volgende werkwijzen ingezet/zijn de volgende aandachtspunten belangrijk om polarisatie bij jongeren te voorkomen of te verminderen:

- Maak kwetsbare jongeren weerbaarder
- Bouw vertrouwensrelaties op met jongeren
- Neem jongeren serieus (gesprekken en dialoog)
- Onderneem tijdig actie
- Betrek jongeren bij het uitvoeren van oplossingen
- Ga de dialoog aan met gemeenschappen
- Zet professionals met dezelfde etnische of culturele achtergrond in
- Neem impliciete oordelen en dilemma's bij professionals serieus
- Zorg dat de samenwerking tussen partners goed verloopt
- Verbeter de samenwerking met het onderwijs
- Maak in het onderwijs verschillen bespreekbaar
- Houd rekening met diversiteit op scholen
- Verbeter collegiaal overleg en intervisie op scholen

In de verkenning *Jongeren en polarisatie* worden deze werkwijzen nader toegelicht.

- Experts en praktijkdeskundigen geven aan dat ook in casussen, waar escalatie duidelijk een risico was of zelfs heeft plaatsgevonden, de hiervoor genoemde preventieve methodieken naar tevredenheid worden ingezet. Sleutelwoord is vertrouwen opbouwen bij de jongeren. Voorkom dat spanningen oplopen en eventueel uitgroeien tot incidenten of zelfs een veiligheidsprobleem. Snel handelen zou dus het motto moeten zijn, bij de eerste signalen (zoals extreme uitspraken). Ook worden trainingen gegeven op scholen aan leerkrachten, hoe om te gaan met extreme standpunten.
- Interventies specifiek gericht op de *preventie* van polarisatie zijn er weinig. Er zijn wel veel interventies beschikbaar die je voor dat doel kunt inzetten zonder dat met zoveel woorden te benoemen. Denk aan de initiatieven om de sociale cohesie in een buurt te bevorderen of aanpak van overlast in buurten. Preventie van polarisatie kan dan op veel manieren. Zie [hier voor inspirerende voorbeelden op buurtniveau](#).
- Samenwerking tussen partners gaat meestal al goed, maar kan altijd beter. Met name de samenwerking met het onderwijs kan beter. Dit wordt als lastig gezien, omdat scholen problemen binnenskamers houden en er handelingsverlegenheid bij docenten is over bepaalde onderwerpen.
- Vanuit het jongerenwerk is genoemd dat zij vanuit hun rol de dialoog aangaan met jongeren, maar de samenwerkingspartners (politie, veiligheidsfunctionarissen vanuit gemeente, zorgpartners/wijkteams) richten zich minder hierop. Deze partners hebben minder aandacht voor de context van gedrag van jongeren, voor het waarom en dat botst daarom soms.

Aanbevelingen voor aanpak polarisatie in het onderwijs

Het boek *'Help, onze school is gekleurd'* geeft 18 voorbeelden van polarisatie op scholen. Het gaat om punten of gedragingen op scholen die aanleiding kunnen geven tot spanningen. Het boek presenteert een analyse 'We zijn er nog lang niet' met inzichten en aanknopingspunten voor scholen. Tien 'belangrijke inzichten/lessen' worden uitgewerkt om meer rekening te houden met diversiteit in het onderwijs en aldus polarisatie te voorkomen. In het rapport is de nadere uitwerking van de 18 voorbeelden van polarisatie en lessen/inzichten voor scholen te vinden.

Het KIS-onderzoek *'Maatschappelijke spanningen in het HBO. Hoe gaan we daarmee om'* beantwoordt de vraag 'hoe ga je als docent binnen het HBO om met maatschappelijke spanningen en hoe kan je dit bespreekbaar maken?' Het rapport geeft voorbeelden van spanningen en van handelingsperspectieven voor docenten. De belangrijkste aanbeveling van de onderzoekers is: Maak dilemma's voor omgaan met maatschappelijke spanningen binnen de scholen bespreekbaar, zoek met elkaar naar bruikbare oplossingen, een gemeenschappelijk kader en bestuurlijk draagvlak dat houvast biedt bij het maken van keuzes hierin. In het verlengde daarvan komen nog een aantal belangrijke aandachtspunten naar voren:

- Maak collegiaal overleg mogelijk voor het uitwisselen van ervaringen en voor reflectie in een veilige omgeving.
- Biedt docenten deskundigheidsbevordering voor diversiteitsvraagstukken. Maak daarvoor gebruik van het aanbod dat beschikbaar is.
- Zorg voor een duidelijk kader voor docenten en studenten waarop zij kunnen terugvallen bij dilemma's.

- goed beschreven? (aanpak; handleiding)
- goed uitvoerbaar? (praktisch)
- goed onderbouwd? (goed verhaal; gebaseerd op actuele inzichten)
- effectief? (procesevaluatie; monitorgegevens; onderzoek)
- bevat de interventie werkzame elementen? (aan de hand van wat we daarvan weten)

Kader

Iedere activiteit die min of meer planmatig gericht is op het voorkomen of wegwerken van polarisatie kunnen we aanmerken als een aanpak of interventie. In het algemeen kun je die toetsen op de volgende punten. Is de aanpak of interventie:

- gericht op wat je wilt voorkomen of veranderen? (doel, doelgroep)

Op basis van deze vragen is een kader ontworpen voor het verder ontwikkelen en toetsen van activiteiten gericht op de preventie en aanpak van polarisatie. Het kader bestaat uit 24 vragen die met 'ja' of 'nee' beantwoord kunnen worden. Met behulp daarvan kan de gebruiker bepalen of een interventie of werkwijze kans maakt om effectief te zijn bij het voorkomen of tegengaan van polarisatie. Zie [hier](#) voor een nadere uitwerking van het voorgestelde kader.

Uitgave van Platform JEP

Info@platformjep.nl
www.PlatformJEP.nl

Het onderzoek is uitgevoerd door Verwey-Jonker Instituut en Nederlands Jeugdinstituut in opdracht van Platform JEP.

Auteurs: Ron van Wonderen en Gert van den Berg
Met medewerking van: Leyla Rechtes en Puck van Suylen
Eindredactie: Platform JEP

© Juni 2019, Verwey-Jonker Instituut & Nederlands Jeugdinstituut